

Pagtatanghal ng Tulang Akeanon: Papel ng Vernakular sa Pag-akda ng Pambansang Panitikan

John E. Barrios

ABSTRAK

Bilang vernakular, ang tulang Akeanon ay kailangang itanghal upang mabasa at mabigyang-puwang sa pambansang panitikan. Gamit ang pagbasang kultural na nakaangot sa konseptwalisasyon ng “pambansang panitikan” nina Bienvenido Lumbera at Rolando Tolentino, tatangkaing ipalabas ng papel ang mga nilupig na kaalaman (subjugated knowledges) at praktis sa pamamagitan ng pagpapalitaw ng panitikang oral (hal., epiko at hueobaton) at paglulugar ng tulang Akeanon sa kolonyal na kultura. Haka-haka ng papel na sa kabila ng paggamit ng Pormalismo, ang mga tulang Akeanon ay mayroon pa ring bahid (trace) ng panitikang oral at katutubong kultura na siyang pinaghahanguan ng mga talinghaga para sa pagbabalikwas at pag-aalsa laban sa dominanteng uri, kasarian at lahi. Ang tulang Akeanon, higit sa “pagkilala” at “pag-iisa” sa kasaysayan at kulturang pambansa, ay nagsusumikap ring mag-akda ng sariling posisyonality sa diskurso ng pambansang panitikan.

Mga susing salita: vernakular, panitikang oral, pambansa, pambansang panitikan, nilupig na kaalaman, lingua franca

Akeanon poetry as vernacular needs to be foregrounded for it to have a space in the national literature. Using cultural studies and Bienvenido Lumbera and Rolando Tolentino’s concept of “national literature,” this paper attempts to show the subjugated knowledges and practices by foregrounding oral literature (eg. epic and proverbs), and positioning Akeanon poetry in the colonial culture. This paper proposes that despite the use of Formalism, Akeanon poetry still has the trace of oral literature and native culture, where metaphors are mined to subvert and rise against the dominating class, gender, and race. Akeanon poetry, more than “identifying” and “uniting” with history and the national culture, tries to write its own positionality in the discourse of national literature.

Keywords: vernacular, oral literature, national, national literature, subjugated knowledge

Sa worksyap na pinangunahan ng guro at manunulat na si Leoncio Deriada para sa mga Akeanon noong 1991 ay naging basehan ng pagsusulat ang Pormalismo. Hindi ito nakapagtataka dahil hindi naman ipinagkakaila ni Deriada. Sa pagkritika ng mga tulang sinulat ng mga kalahok, nadadakila ang mga akdang may lohika at ironiya. Sa pag-iisa-isa ng mga taludtod at pagtalakay sa mga saknong, naipapatanggal ang cliché at prosaic at naididiin ang kagandahan ng orihinal at poetic. Alingawngaw palagi ang “remember that prose states while poetry suggests.” Pagkatapos ng dalawang araw na worksyap, naitanghal ang pinaniniwalaang pinakamagaling at pinakamagandang tula, ang “Tawo sa Pamanawon” (Man on a Journey) ni Am Roselo, isang first year high school. Heto ang kanyang tula:

Tawo sa Pamanawon

May sangka tawong nagapinanaw it maeayo
nga nagapas-an it binugkos nga kahoy
ag ginasinugod it mga tagasaw.
Uean ag silak, owa nana gin-atuha
bangud gusto nang bayluhan do gabii sa adlaw.
Dinag-on do anang pagtikang
hasta nagbueueak ag nagbueunga ro mga tanom.
Sa pagsipeak ku adlaw sa sidlangan,
nagapundo ag nagapahuway eon imaw.

Man on a Journey

A man travels a long way
with bundles of firewood on his shoulder
and ants biting him all over.
Rain and sun, he doesn't care
for he is willing to change night to day.
He takes years to walk
until all plants bear flowers and fruits.
When the sun appears on the east,
he stops and rests.

Mas maeumo magbaktas sa mabatong daeanon
kaysa magdieinamgo it mga bituon.
(Deriada 1993, 104)

Walking on rocky roads is easier
than dreaming of the stars.
(salin ng may-akda)

Subalit hindi lang naman sa mga teknik ng Pormalismo isinandig ang naakdang tula ng mga sumali sa workshop. Sa tula halimbawa ni Roselo sa itaas ay mababasa ang “pagbabalik” ng mga elementong sinasabing “hindi kapani-paniwala” na makikita rin sa epiko. Ang linya na “Dinag-on do anang pagtikang” (He takes years to walk) ay mga ordinaryong linya lamang sa epiko ng Panayanon (halimbawa ay ang paglalaban nina Labaw Donggon at Buyong Saragnayan na inabot ng mga taon). Ang huling dalawang linya naman ay hango sa *hueobaton* o sawikain na ginagamit para pangaralan ang mga taong nagkakamali sa kanilang ginagawa sa buhay. Mababanaag din sa tula ang pangkalahatang pananaw sa kapaligiran bilang siklo ng buhay—tag-ulan at tag-araw, taglagas at tagbunga, pamumulaklak ng tanim, pagsikat at paglubog ng araw. Hindi ito linyar na konstruksiyon ng modernong realidad ngunit paikot (cyclical), tipikal na konstruksiyon ng lipunang nakaugat sa agrikultura at lupa.

Ang pagkakaugat sa oral na panitikan at sinaunang tradisyon, kung ganoon, ang buto't laman ng tulang vernakular. Layunin ng papel na ito na basahin ang ilang tulang Akeanon na nalathala sa *Ani 21* ng Cultural Center of the Philippines noong 1993 sa pamamagitan ng diskurso ng vernakular at pagbasang kultural para mailantad ang parehong pagiging vernakular at pambansang panitikan.

Ang diskurso ng vernakular

Binigyang pakahulugan ni Rolando Tolentino ang vernakular bilang “isang spatial na talinghagang sumasaklaw sa mga idioma, bokabularyo, diksyon at grammar ng komunidad para sila ay magkaunawaan at makipagbalitaktakan sa labas ng namamayaning kalakaran” (Tolentino 2000, 123). Sa kasaysayan ng bansa, ang tinutukoy ni Tolentino na “namamayaning kalakaran” ay ang hegemonya ng sentrong Maynila at ang wikang Filipino (ang pambansang *lingua franca* na nakabase sa Tagalog) na nagkaroon ng institusyunal na pribelihiyo mula sa Konstitusyong 1971 at 1987; mula sa naunang aprubadong pambansang wikang “Pilipino” hanggang sa nitong kasalukuyang “Filipino.” Sa tinuturing na pambansang *lingua franca*, ang vernakular na panitikan na nirerepresenta ng iba’t ibang rehiyunal na wika sa bansa ay patuloy na nakikipag-negosasyon sa kaniyang espasyo sa usapin ng pambansang panitikan.

Ang Pambansang Alagad ng Sining sa Panitikan na si Dr. Bienvenido Lumbe ay naghaka na ang vernakular na panitikan ay hindi (dapat) hiwalay, bagkus ay (kailangang gawing) bahagi ng “pambansang panitikan.” Kailangan lamang nitong magkaroon ng “pambansang” tatak at may kakayahang “makipag-usap” sa sambayanan. Aniya,

[a]ng tatak na “pambansa” ay maaaring kilalanin sa pamamagitan ng pag-alam kung ano ang “sinasabi” ng akda tungkol sa bansa, sa kasaysayan nito, sa buhay pampolitika, sa kultura, at sa sosyo-ekonomikong kalagayan ng lipunan. Ang isa pang pagkakakilanlan ay ang “kinakausap” ng akda sa sambayanang bumubuo sa lipunan, na nagpapahiwatig na malawak, ng pambansang, saklaw ng pananaw ng awtor. (Yu 2005, 7)

Dagdag pa ni Lumbe,

kailangang linawin na ang “pambansa” ay katangiang itinatampok ng pamantayang pampolitika. Ayon sa pamantayang iyan, ang mga akdang pampanitikan ay “pambansa” kung mahahango sa akda ang pagkilala, bagamat hindi laging pakikiisa, sa naging kasaysayan ng sambayang Filipino, sa mga institusyong kumakatawan sa estadong tinagurian “Republika ng Pilipinas,” at sa kulturang ibinunga ng naging pag-unlad ng lipunang kinabibilangan ng awtor. (Ibid.)

Sa kabilang banda, sa pananaw ni Tolentino, ang nosyon na pambansa ay hindi natural at ipinataw lamang ng namamayaning uri, ang gitnang-uri, na naging makapangyarihan dala na rin ng historikal na pangyayari; ito ay nakasandig sa ideolohiya ng moderno na nilikha ng industriyal na sibilisasyon; nakasalig sa indibidwal at linyadong kasaysayan ng pag-unlad. Sa pagtalakay sa konsepto ng “pambansa,” kritic ni Tolentino ang proyektong pambansang wika na nakabase sa *lingua franca* bilang isang adhikaing nakapulupot sa

sistema ng liberal na demokrasya at nagpapatuloy ng interes ng namamayaning gitnang-uri. Sa kanya, kulang ito sa basehang materyalistiko dahil mahirap pa rin ang nakararami sa bansa. Sa kanyang haka:

Ang proyekto ng pagkabansa ay hindi hiwalay sa pagbuo ng isang imahinaryong konsepto ng bansa. Sa konstruksiyong ito, may itinatampok at may binubura, may inaalaala at may kinakaligtaan. Nangangailangan ng katumbasang pagpapahalaga sa anumang aspektong idinagdag at ibinawas sa konsepto ng bansa... (ang) konsepto ng pambansa sa wika, panitikan at kultura ay umuunlad sa pamamagitan ng pananatili ng mga kontradisyong panlipunan at pangkasaysayan, at nang pagbalikwas sa mga naturang kondisyon sa pamamagitan ng mga kilusang panlipunan at pangkasaysayan at ng wika, panitikan at kulturang sinasambulat ng mga ito. Bahagi ng pambansang kilusan tungo sa kontraryong definisyon at elaborasyon ng bansa ang vernakular. (Tolentino 2001, 126-127)

Ganito kinonseptwalisa ni Tolentino ang posisyon ng vernakular sa pambansa. Paradoksikal ang nasabing posisyon dahil parehong kailangan at hindi kailangan ng pambansang wika. Parehong hinihila at pareho ring tinutulak. Maaring maitampok at maaari ring mabura. Kontradiktoryo ang posisyon ng vernakular sa usaping pambansa. Sa kanyang paningin, ang proseso ng pagkonstrak ng (pam)bansa, dahil nga ito ay isang ideolohikal na gawain at nakapaloob sa relasyong pangkapangyarihan, ay hindi makakaiwas sa pagsasantabi ng ibang kultura—ng vernakular sa partikular.

Ito nga ang dapat kalabanin. Kailangang buksan ang pananaw sa pagtanggap ng pagkaiba-iba, ng paglikha ng maraming sentro, ng pagkilala sa mga vernakular—para burahin ang nakasanayang mapanakop (constitutive) na pananaw sa pag-akda ng (pam) bansa. Kaya nga’t ganito dapat ang pakahulugan sa pambansang panitikan:

(Samakatuwid) ang pambansang panitikan ay pagkilala sa mga panitikang likha ng mga puwersang mapagpalaya sa lipunan. Binubuo ang pambansang panitikan ng iba’t ibang bernakular at sektoral na panitikan. (Tolentino 2009, 71-72)

Pero kahit na ang salitang pagkaiba-iba ay kailangan pa ring maging ambivalent para maimarka ang paradoksikal na katangian ng vernakular bilang pambansa.

Ang mga bernakular, batay sa sistemang nangingibabaw sa kanila ay nangangailangan ng pagmamarka na hindi lamang nakabatay sa pagkakaiba, lalo pa’t higit sa pagkakaisa. Ang sistemang divide-and-conquer o paggamit ng mga hukbong galing sa ibang rehiyon upang supilin ang umaalsang mamamayan ng ibang rehiyon ay nagdulot lamang ng hidwaan sa iba’t ibang grupo ng mamamayan. Tunguhin ng pambansang panitikan ang pagkilala sa iba’t ibang batayang

identidad, kaalaman, praktika, at ideya. Kasama rito sa pagkilala ang pagpapaubaya o tolerance sa kaibahan ng iba dahil ang pagpapalitaw ng kaibahan ay maaaring maging batayan ng kaisahan. (Tolentino 2009, 73)

Nasa dialektikong aktuasyon at gawain kung ganoon ang diskurso ng vernakular. Sa tuwing ito’y itatanghal, ang kanyang palaging imahinaryong lunan ay ang parehong nasa laylayan at sentro. Pero hindi naman totoong tulog ang kasaysayang pampanitikan sa bansa. May ilang pagbabago nang nagaganap na makapagpapalaya sa espasyo ng vernakular. Sa mga sinuring aklat nina Ramon Guillermo, Rosario Torres-Yu at Rolando Tolentino ay napag-alaman nilang nagbago na ang sistema ng pag-aantolohiya ng mga akda sa panitikan ng Pilipinas o pambansang panitikan.

Sa libro nina (Isagani) Cruz at (Soledad) Reyes (Ang Ating Panitikan. Quezon City: JMC Press Inc., 1984), ang pagsasali ng mga akdang nakasulat sa ibang katutubong wika ay bunsod ng posisyong nagpapatuloy ang tradisyong palipat-dila sa panitikan hanggang sa kasalukuyang panahon, samantalang sa libro ng mga Lumbea (Bienvenido at Cynthia Nograles Lumbea. Philippine Literature: A History and Anthology. Nirebisang Edisyon. Pasig City: Anvil Publishing Inc., 1997), kategorikal ang layuning baguhin o iwaksi na ang tradisyonal na konsepto ng panitikan ng Pilipinas bilang isang korpus lamang ng mga akdang nakasulat sa tatlong pangunahing wika ng Kastila, Ingles, at Tagalog. (Tolentino 2009, 67)

Ang ganitong pagbabago sa pananaw ay binigyang rasyunalisasyon ni Tolentino bilang pagpapatuloy ng diskursong vernakular.

Malinaw na may nilalamang salik na etnolohikal ang konsepto ng pambansang panitikan. Sa dalumat na panitikang pambansa, agad mapapansin ang paggamit ng panlaping *pang/pam* na ikinakabit sa salitang ugat na bansa, na kapag iniugnay sa mga bagay na tinutukoy naman ng salitang ito (pambansa) ay nangangahulugang bagay ng pagkakakilanlan ng bansa/nasyon, halimbawa’y awit na pambansa, kasuotang pambansa, wikang pambansa, at iba pa. Sa antas na ito ay maiintindihan kung bakit *sakop nito ang panitikang isinulat sa mga wika sa Pilipinas*. (Tolentino 2009, 70; akin ang itals).

Hindi makaliligtas ang bansa sa diskurso ng vernakular. Ang katotohanang ang bansa ay nahahati sa mahigit 1000 pulo, 13 rehiyon at mahigit 100 wika, ay sapat na para kilalanin ang pagkaiba-iba ng kultura sa bansa. Ngayong malinaw na ang tatahaking landas sa pagsasadiskurso ng pambansang panitikan gamit ang vernakular, ang susunod na magiging problema ay kung paano babasahin ang mga tulang Akeanon para maitanghal ang pagiging pambansa ng mga ito.

Pagtataghal ng tulang Akeanon bilang pambansang panitikan

Isinaproblematiko man ni Tolentino ang kahulugan ng pambansang panitikan hindi naman niya nilinaw kung ano ang magiging laman (dapat) ng vernakular na panitikan para maging pambansa. Tinapos lamang niya ang kanyang argumento sa pagbubukas ng puwang sa mga akdang vernakular na mula sa mga rehiyon, ngunit ang pagsuri at pagbusisi sa akdang vernakular para gawing pambansa ay hindi niya ginawa. Ito ngayon ang susubukan kong gawin sa papel na ito—ang paghimay-himay ng ilang piling tulang Akeanon para maitanghal bilang pambansa.

Si Tolentino na rin mismo ang nagbukas ng idea na kailangan ng vernakular na itanghal ang sarili nito. Kailangan nitong maging “performative” upang mapansin at hindi malusaw ng dominanteng panitikan na galing sa sentro.

May performatibong aspekto ang bernakular. Ibig sabihin, itinatanghal at isinasabuhay ito sa harap ng pagkatuto ng pambansa. Ang bernakular, sapagkat hindi itinuturo sa kalakhan, ay nakasalalay sa matibay na pundasyon sa pagkatao ng isinilang sa loob nito. Ito ang kanyang mundo, ang paraan ng pagbuo ng mapa ng karanasan sa mundo. Ito ang pang-araw-araw na kultura ng mamamayan... itinatanghal ang bernakular upang matunghayan. Kapag hindi ito itinatanghal—sa pagkain, pagbigkas, panitikan—hindi ito matutunghayan. (Tolentino 2009, 72)

Kabaliktaran ng paniniwalang dapat “paslangin” ang awtor, sa kaso ng vernakular, kailangan pa ngang “buhayin” ang awtor at ipakilala ang kanyang sarili. Ang kailangang buwagin ay ang paniniwala na pinauso ni Roland Barthes na “patay” na ang awtor. Sa “pagbuhay” sa mga awtor ng tulang Akeanon maiaakda ang performatibong estado ng panitikang Akeanon. Magkakaroon ng puwang para ang mga ito ay (muling) basahin at bigyang-kahulugan na makapagpapalaya sa mga Akeanon at maging bahagi ng sentro o di man ay maging isa sa mga sentro ng panitikang pambansa.

Ang nilupig na (katutubong) kaalaman sa mga tulang Akeanon

Hindi tuluyang nawala ang tradisyong oral na sawikain sa mga tulang Akeanon. Ilan sa mga tulang nasa antolohiya ay may impluwensiya ng sawikain. Sa tula ni Julien Angor na “Manok” mababasa ang ganitong mga taludtod:

Kada eak-ang, kahig
owa’t pahuway nga pagkinah-kah
sa pag-usoy ku nakakalhit
nga paeay.

Sa bawat hakbang, kahig
walang tigil na pagkinahig
sa paghahanap ng nakakalat
na palay.

Anay kon una eon imaw

Ngunit kahit na siya’y

nagatungtong sa kaabu-abo
nga paeay sa daeaag,
nagainukay man gihapon.

nakatayo na sa napakaraming
palay sa palayan
kumakahig pa rin.

Ano baea ro anang ginausoy?
(Deriada 1993, 30)

Ano ba talaga ang kanyang hinahanap?
(akin ang salin)

Pumapatungkol ang tula sa hindi pagkakuntento ng tao sa kung ano ang nasa sa kanya na. Kahit halos lahat ay mayroon na siya, hindi pa rin natatapos ang paghahanap. Pero hindi lamang ito ordinaryong hindi pagkakakuntento sa buhay. Ang pagbabalik ng kasabihang ito ay nakaugat pa sa pananakop ng mga Kastila kung saan kailangan ng mga indiyos na maging “tamad” dahil, ayon nga kay Rizal, hindi naman malinaw ang layunin ng kanilang pagtatrabaho. Halimbawa sa *polo y servicio*, interes lang naman ng Kastila ang nabibiyayaan at hindi ang interes ng katutubo. Naging alternatibong texto ng kasaysayan ang tula dahil sa interogasyon nito sa sinasabing hindi magandang kaugalian na sa mas malapitang basa pala ay konstruktad lamang ng kolonyal na karanasan at sistema. Sa ganitong pagpapakahulugan ang vernakular ay naging isa sa karanasang kolonyal ng bansa sa ilalim ng mga Kastila. Tumalab ang tatak pambansa ni Lumbea dahil sa ginawa nitong “pagkilala” at “pakikiisa” sa mga kalahing Pilipino.

Dala dala rin ng mga Overseas Contract Workers (OCW) ang mga hueobaton o sawikain sa kanilang pagtatrabaho sa ibang bansa. May mga sawikain tungkol sa “pagdurugo” ng katawan dahil sa sobra-sobrang pagtatrabaho para mabuhay: “Rong eugta owa nagadugo sa tawo nga mahugod” (Ang lupa ay hindi nagdurugo sa taong masipag) (dela Cruz 1958, 32). Pero ang pagtatrabaho na hindi malinaw ang layunin ay lumalagpas rin sa kasipagan. Ito ay nagiging sakripisyo na. Tulad na lang ng tulang “Rong Dugo ag Eana” (Ang Dugo sa Langis) na sinulat ni Pett R. Candido na mahigit 20 taong nagtrabaho sa Saudi Arabia.

Ro eana hay sueo pa gid namon makaron
Maskin mabug-at pa gid ro dugo
Nagaeutaw pa gid do eana
Ag dahil sa kahin-agahan
Ginaeudhan ko pa rayang sueo gihapon.
(Deriada 1993, 40)

Ang langis ay sulo pa rin namin ngayon
Kahit na mas mabigat ang dugo
Lumulutang pa rin ang langis
At dahil sa kinabukasan
Itong sulo’y aking patuloy na niluluhuran.
(akin ang salin)

Pambansang penomenon ang diaspora ng Pilipino sa iba’t ibang bansa. Markado ito sa taguring OCW. Ang lahat ng nakadanas maging OCW sa bansang ito ay hindi mahihirapang makita at makilala ang sarili sa tula at sawikaing binanggit sa itaas. Ang mga Pilipinong ito ay katulad rin ng mga tauhan ng epiko na walang tigil ang “paglalakbay” kahit na hindi sigurado ang patutunguhan. Itong konsepto ng “kawalang patutunguhan” ay tulad rin marahil ng pagsulat ng tula na hindi rin alam kung ano ang magiging kahihinatnan.

Basahin natin ang tula ni Leo Franco de la Ostia na “Ro Abilidad it Tawo” (Ang Abilidad ng Tao):

Mintras ginabaeay
rayang binaeaybay
may sangka magueang
nga nag-agi
ag nagpangutana:
“To, ano ing ginaubra?”
“Tula, Lo.”

Habang sinusulat
itong tula
may matandang
dumaan
at nagtanong:
“To, ano ang iyong sinusulat?”
“Tula, Lo.”

nagtangotango imaw,
naglingolingo,
naghibayag ag naghambae:
“To, ayaw pagpugaa ro bunot
nga owa it duga.”

napatango siya,
napailing,
ngumiti at nagsabing:
“To, huwag mong pigain ang bunot
na walang dagta.”

(Deriada 1993,, 68)

(akin ang salin)

Maitatanong natin kung ang henyo sa sinabing ito ng matanda sa bata ay magkapareho rin kaya sa sinabi ng katutubong makata noong siglo 17 sa misyonerong Kastila na nagpakita ng kanyang sinulat na tula sa Tagalog gamit ang alituntunin ng isang anyo ng pagtulang Espanyol at sinabihan ng katutubo na “Magaling datapuwa hindi tula” (Yu, 8). Alin ba ang tinutukoy ng katutubong makata, ang porma o ang nilalaman ng tula? Ang “galing” o ang “dating” (kung gagamitin natin ang mga termino ni Lumbea)? Ayon nga kay Lumbea, “[m]asasabi nating ang puna, kung ito ay papuring pabalat-bunga ng isang katutubo sa isang kolonyalista, ay nagpapahiwatig na may katutubong estetika na gumagabay sa paglikha ng tula bago pa man dumating ang mga Espanyol” (Ibid.) Itong katutubong estetika ang nakapaloob sa texto ng tula. Ngunit sa panahon ng kolonyalismo, ang katutubong estetika ay natabunan, kung hindi man nabura, at ipininagpamilitan sa katutubo ang uri ng pagsulat ng tula na malayo sa kanyang kultura at kasaysayan.

Talamak sa pagtalakay ng kaapihan ang mga tulang sinulat ng mga Akeanon. Ang kolonyal na karanasan ay hindi mabubura-bura sa imahinasyon. Napupunta na ito sa punto na nawawalan na ng boses, na hindi na nakakapagsalita, na napuputulan na ng dila, na nawawalan na ng wika. Pero lumalaban pa rin kahit na sa pinakasimple at pinakamagaan na paraan. Sa “Limog kang mata” (Boses ng aking Mata) ni Greg Ibesate, isinadiskurso dito ang kapangyarihan ng wika. Sa rabaw, ang wikang Ingles ay lumalabas na makapangyarihan ngunit may pagkakataon din naman ito ay nalalampasan.

Nagahinmbae imaw it Ingles
nga owa gid
nakaabot
sa daeunggan

Nagsalita siya sa Ingles
na hindi naman
umabot
sa taenga

it akong paminsaron. Dayon ako sumabat paagi sa lingwahe ku ang mata ag imaw hay hinadlukan sa kabaskog nga limog ku akong mga euha. (Deriada 1993, 74)	ng aking pag-iisip. At ako'y sumagot gamit ang wika ng aking mata at siya ay natakot sa lakas ng boses ng aking mga luha. (akin ang salin)
---	--

Dahil wala na ngang mapaghugutan ng wika at kawikaan, wala sa sariling wikang Akeanon, o sa alin man sa wikang hiram, ang persona sa tula ay minabuti na lang na ipakita ang iniisip at nararamdaman. Tinalo niya ang Inglesero kahit siya'y hindi nagsasalita. Hindi niya piniling pumasok sa playing field ng kolonisador, bagkus ang kanyang protesta ay inilipat sa senyas na wika. Narating na marahil ang hangganan ng pasensya at pagtitimpi. Tulad na lamang noong 1897 nang mahigit isanlibong Akeanon ang naglaslas ng kamay at pumirma gamit ang sariling dugo sa Katipunang itinatag nina Francisco del Castillo at Candido Iban isang araw ng Marso 2 sa Lagatik (ngayo'y New Washington, Aklan) (Barrios, Cichon at Ilio 1998: 16-17). Ang Katipunan sa Aklan ay ang vernakular na artikulasyon ng kanonisadong pambansang Katipunan na itinatag ni Andres Bonifacio. Maliban sa pagkakabanggit kina del Castillo at Iban bilang responsable sa pagbigay ng pera (na napanalunan sa lottery) para makabili ng imprenta ang Katipunan, hindi nababanggit sa pambansang naratibo ang nangyaring rebolusyon sa Aklan. Nakiisa ngunit hindi naisali. Tama lamang na muling igiit itong napakahalagang pangyayari na initsapwera ng grandeng-naratibo ng pambansang kasaysayan.

Sa kabila ng kahirapang kinakaharap, ang mga Akeanon ay may tinitingnan pa ring pag-asa mula sa kanilang diyos (kay Bulalakaw ng mga sinaunang Panayanon, kay Laon, kahit na sa Bathala ng mga Tagalog). Ito ang pananambitan ng tulang "Pageaom" (Pag-asa) ni Roman A. de la Cruz.

Ngani indi mahimo nga rung kaayad-ayad sa kalibutan hay maduea Nga indi makabalik suno sa gintug-an ni Bathala Kamana kung adlaw nga mamatay sa kahapunanon Ag makaagom it pagbanhaw sa kaaganhon. (Deriada 1993, 64)	Kayat hindi maaaring ang maganda sa mundo ay mawala Na hindi makabalik ayon sa pangako ni Bathala Katulad ng araw na namamatay sa dapithapon Na muling nabubuhay kinaumagahan. (akin ang salin)
--	--

Mapapansin sa tula ang impluwensiya ng relihiyong Katoliko, ang konsepto ng pagkamatay at muling pagkabuhay. Gayunpaman wala nang pagmamay-ari ang mga Kastila sa kanilang sinasamba dahil inangkin na ng katutubo ang konsepto. Si Kristo, ang Diyos, ay binigyan na ng ibang pangalan, "Bathala." Pangalang nagmula pa sa mahabang maragtas o kasaysayan ng pakikipagsapalaran ng sampung datu mula sa Bornay. Pangalang may ugat pa sa sibilisasyon ng Asya. Pangalang nanganak pa

nga ng kasabihang "Ba(t)hala na" at "nasa Diyos ang awa, nasa tao ang gawa"—mga kasabihang nalikha dahil sa kolonyalismong Kastila. Hindi lang vernakular na kaalaman ang artikulado ng texto ng tula. Ang sinupil ng mga paring Kastila na sinaunang relihiyon ay nakaugat sa pambansang karanasan at magpahanggang ngayon ay naitataghal pa rin at nagiging bahagi ng mga ritwal ng kasalukuyang dominanteng relihiyong Katolisismo.

Sinasabing "nakapaloob sa vernakular ang sangkap at paraan ng pagpapahiwatig ng etniko, esensyang espiritwal at materyal kung saan ibinabase ang ideal na pamantayan; nagpapahiwatig ng etnikong aspekto ng pagkatao; makikita sa labi o trace na bahagi ng kabuuan; makikita sa etnikong tradisyon, ritwal at kakatwang karanasan at gawain (Tolentino 2001:122)." Kaya nga't mapapansin sa mga tulang Akeanon ang mga salitang nakaugat sa lupa. Lupa dahil sa pangkalahatan ang kultura ng mga Akeanon ay nakabase pa rin sa agrikultura. Ang paggamit halimbawa ng mga salitang pumapatungkol sa mga elemento ng kalikasan tulad ng araw, buwan, ibon, ilog, taniman at iba pa ay siyang pumupuno sa mga taludtod ng tula. Nariyan din ang mga mistikal na elementong nagpapagalaw ng kanilang pang-araw araw na siklo ng buhay; ang mga aswang at iba pang nilalang. Kasama na rito ang mga "aswang" lisensiyado ng gobyerno. Sa tulang "Sa Tungang Gabii" (Sa Hatinggabi) halimbawa ni Monalisa Tabernilla ay tinalakay ang "misteryo" ng gabi kung saan ang pinaniniwalaang gumagala at nakagagala lamang ay yaong may mga ginagawang "misteryo." Pero hindi ba't ang ganitong kaalaman ay ginamit rin ng mga CIA sa panahon ng paghihimagsik ng Hukbalahap kung saan nagtapon ang mga operatiba ng mga patay sa irigasyon na may kagat sa leeg kung saan ang lumaganap na kuwento ay kagagawan ng mga aswang. Sa ganito, ipinapalagay na ang lumalabas lamang tuwing gabi ay yaong mga rebeldeng kontra sa pamahalaan. Sa tula ni Tabernilla ay nagkaroon na ng ibang kahulugan ang aswang at pang-aaswang.

Hamuok do gabii nga pinugtakupgtakan it maeaka nga pamaeo. nanasabsabat, gasanong do nanarisaring huni sa taeon.	Mahimbing ang gabi na binuburan ng minsan-minsang pagtilaok. sinasagot naman sabay ng iba't ibang huni sa kabundukan.
--	---

Ro gabii kadueom apang gawarang do mga hangaon ag paon mangangayaw ag daeakpon.	Sobrang dilim ng gabi pero naglalakad ang pumapatay at papatayin mangangaso at huhulihin.
--	--

Amat-amat, gakamang do oras padueong sa kaaganhon.	Unti-unti gumagapang ang oras papuntang umaga.
--	--

Maangan-angan, magungo ro adlaw	Hindi nagtagal, sisilip ang araw
------------------------------------	-------------------------------------

apang sa gabii
gapanghueawid
ro mga kamingaw
ku mga nailo
it mganagkaeapueak
sa tungang gabii
nga owa eo't pagbugtaw.
(Deriada 1993, 108)

pero sa gabi
nakahawak
ang kalungkutan
ng mga naiwan
ng mga nalagas
sa hatinggabi
na hindi na magigising.
(akin ang salin)

Sa paggiya ng mistisismo at mito, kaisa ng mga makatang Akeanon ang iba pang Pilipino sa pagsuhay at pagbalikwas sa sistemang ipinataw ni Marcos noong panahon ng Martial Law. Alternatibong objek ng kasaysayan ang tula ni Tabernilla na nagbigay-tinig sa piniping karanasan sa karahasan ng mga mamamayang Pilipino. Ito ang dalumat ng “pagkilala” at “pakikiisa” sa kasaysayang bayan na nakapaloob sa konsepto ng pambansang panitikan ni Lumbea. Kay Tolentino, ito rin ay isang pagtatanghal ng mardyinalisadong karanasang vernakular para maiakda ang pambansa, sa gayon, ang paradoksikal na posisyon ay mabigyang larawan.

Sa sinulat na tulang “Utak, Eugta, ag Busoe” (Itak, Lupa, at Buto) ni Nady Meren ay metaporikal din ang pagdeploy ng mga salitang “utak” (itak), “eugta” (lupa) at “busoe” (buto) para tukuyin hindi ang literal na pagtatanim ngunit ang sekswal na gawain. Dahil nga nakaugat sa lupa, ang gawaing sekswal ay inihahambing sa gawaing agrikultural. May pagka-patriarkal, macho, at kumikiling sa pagpribelihiyo ng kapangyarihan ng lalaki dahil sa “karahasan” sa suhestiyon ng aksyon ng pagtatanim. Pati na rin ang hindi magandang ibubunga ng sinasabing sekswal na gawain sa kabuuang kalaparan (landscape) ng diskurso ng pamilya. Sa kabilang banda, sa pag-aaral ng ating mga antropologo, hindi malisyoso at bastos ang paggamit ng mga metaporang nakaugat sa gawaing agrikultural. Dahil ang lupa ang natural na pinaghuhugutan ng mga larawang diwa, nalilikha rin ang mga ganitong uri ng texto at pakahulugan.

Alas kuwatro it kaaganhon.
Nagatakilid ako sa nagapangindat nga buean,
Kon siin hikita ko ro anino it akong eawas.
Bitbit ko ro utak
Nga haom eong idugkae
Sa kaina panagahueat nga eugta.
Eumuhod ako,
Ag gindugkae ko it utak do eugta
Nga mabasa eon it tun-og sa kaagahon.
Sa kada dugkae it utak,
Nagaigot do eugta.
Ginpaspasan ko ro pagdugkae,
Pabakas nga pabakas,
Dayon inubos ko it bubo
Ro busoe it akasya

Alas kuwatro ng madaling araw.
Nakapatagilid ako sa kumikindat na buwan
At nakikita ko ang anino ng aking katawan
Bitbit ko ang itak
Na handa nang ibungkal
Sa kanina pa naghihintay na lupa.
Lumuhod ako,
At binungkal ko ng itak ang lupa
Na nabasa na ng hamog ng umaga.
Sa bawat bungkal ko ng itak,
Umuungol ang lupa,
Binilisan ko pa ang pagbungkal,
Pabilis nang pabilis,
Sabay bubo lahat
Ng mga buto ng akasya

Sa kutkot
Nga dinugkae
It akong utak.

Pagkatapos ko it pagtanom,
Ginaoy ag nang-euya ako,
Apang do akong tagipusuon
Hay nagahiyom-hiyom,
Sanglit hasayran ko
Nga ro eugta
Hay malipayon.

Nagtubo ro busoe!
Apang ginabot ni Nanay
Dahil do akong gintanom
Hay magapasalipod kuno
Sa mayad-ayad nga pustora
Ku baeay namon.

(Deriada 1993, 92)

Sa buho
Na binungkal
Ng aking itak.

Pagkatapos maitanim,
Napagod at nanghina ako,
Pero ang aking puso
Ay nakangiti
Dahil alam kong
Ang lupa
Ay masaya rin.

Tumubo ang buto!
Pero pinabunot ni Nanay
Dahil ang aking itanim
Ay nagtatabon daw
ng magandang hitsura
Ng aming bahay.

(akin ang salin)

Maliban sa paggamit ng mga textong “pangkapoligiran” at nakaugat sa lupa, sinikap rin ni Meren na isadiskurso ang kolonyal na kasaysayan ng Aklan sa konsepto ng pananamit at ang kaakibat na pagtingin (ng mga lalaki) partikular na sa mga babae. Maaari pa ngang umalpas ang pagtingin para hakupin ang pagtinging banyaga/kolonisador na namumugad sa isla ng Boracay, isang demograpikal na sakop ng Aklan ngunit inaku na ng sentro/pamahalaan gamit ang ahensiya ng Departament of Tourism, at imarka ang eksotikong katangian sa katutubong kulay ng balat. Liban pa, may pananaw na ang mga babaeng katutubo ay ginagawang subjek ng bias na titig sa ilalim ng diskursong pangkapangyarihan sa usaping rasa, kasarian at global na konsumerismo.

Sa tulang “Bahag at Tanga” (Bahag at Tanga) ni Meren, ang pambansang aspirasyon na palayain ang kababaihan at rasa ay pagtatanghal ng vernakular bilang pambansang panitikan. Ang paggamit ng mga salitang “bahag,” “Lapu-Lapu,” “saya,” at “kimuna” ay nag-iimbata ng isang kolonyal na pagbasa.

gusto ko nga magbahag eang
pareho kay lapu-lapu
pero nahuya ako
hay amu ro pagtan-aw
ku mga taga-nakatungdan
sa mga nakabahag

(Deriada 1993, 90)

gusto kong magbahag lang
tulad kay lapu-lapu
pero nahihya ako
dahil unggoy ang tingin
ng mga taga-kanluran
sa mga nakabahag

(akin ang salin)

Alingawngaw ang textong ito ng pananaw ng mga kolonisador na Amerikano sa mga Pilipino. Kahit na itinuturing na (unang) bayani si Lapu-Lapu dahil siya ang unang

nakipaglaban sa mga Kastila, hindi pa rin maitatatwa ang katotohanang siya ay nakasuot ng “bahag” at sa titig ng mga Amerikano ito ang damit na naglagay sa mga Pilipino sa estado ng mga unggoy. Tinawag pa nga nila ang mga Pilipino na “missing link” ng rasa ng tao. Nilikha nila ang mga textong “monkey without tails” at “little brown brothers.” Ginamit ng mga Kano ang ganitong texto para bigyang lehitimisasyon ang kanilang pananakop. Ayon nga kay Homi Bhabba “the objective of colonial discourse is to construe the colonized as a population of degenerate types on the basis of racial origin, in order to justify conquest and to establish systems of administration and instruction” (sipi sa Halili 2004, 53). Ang bahag bilang “mababang” uri ng damit ay naglagay sa Pilipino sa “degenerate” na tipo ng tao. Sa pagpapatuloy ng tula ni Meren:

pero akong nangawahan
ham-at kon magsuksok
si inday it

saya
ag
kimuna

nagahaeakhak man sanda
tao baea kon hasayran nanda
nga ro mga nakasaya ag nakakimuna
hay owa it panti ag bra
ukon dahil naila eang sanda
nga magtan-aw kay
inday nga
magtangga.

ah
makaron
hasayran ko eon

do gusto man lang gali nanda
nga si inday hay mag-

uba.
(Deriada 1993, 90)

pero ang aking pinagtatahan
bakit kung magsusuot
si inday ng

saya
at
kimuna

humahalakhak naman sila
ewan kung alam nila
na ang mga nakasaya at nakakimuna
ay walang panti at bra
o baka gusto lang nila
panoorin
si inday na
naka-tanga.

ah
ngayon
alam ko na

ang gusto lang pala nila
si inday ay mag-

hubad.
(akin ang salin)

Pati ang legasiya ng kolonyalismong Kastila (saya at kimuna) ay hindi rin nakaligtas sa mapanudlang titig ng bagong kolonisador na mga Amerikano. Naging problematiko na sa punto na nagtatanong na ang tula kung ano ba talaga ang gustong makita ng tumitingin. At naging panapos na hatol ang paglalata ng hangaring nakaugat sa sekswal na pang-aabuso ng isang imperyalistang rasa sa kinolonisang bansa. Sa kasalukuyan, ang topograpiya ng Boracay at iba pang pang-turistang isla sa buong bansa ay para na ring “nakahubad” na Pilipina— isang exotikong tanawin sa mata ng mga banyaga. Ang produksiyong vernakular bilang artikulasyong pambansa ay hindi lang “bumabalik” sa

nakaraan para itanghal ang katutubong kultura, higit pa, ito ay may layuning buwagin ang imperyalistang ideolohiya. Kinakausap din ng vernakular ang mga kolonisador na nanggaling pa sa ibang bahagi ng mundo.

Paglalagom at Kongklusyon

Ang pagkakahon sa mga tulang Akeanon sa espasyo ng vernakular ay siya ring nagbukas ng pintuan para muling basahin ang mga tulang Akeanon bilang pambansang panitikan. Sa diskurso ng pambansang panitikan hindi maitatanggi na ang mga tulang Akeanon ay may “pagkilala,” “pakikiisa,” at “nakikipag-usap” (mga konseptong binuo ni Lumbea) sa iba pang etno-linguistikong grupo sa larangan ng kultura at kasaysayan. Ang pagkakaroon ng representasyon ng panitikang oral (hal., epiko at sawikain) at mga terminong nakabase sa lupa at agrikultural na sistema ay kumikilala sa pagiging katutubo ng mga tula. Ginamit ang mga ito para muling iakda ang mga nalupig na kaalaman at gayundin para bumalikwas sa dominanteng kalakaran.

Hindi maitatatwang ang mga vernakular na tula na sinulat ng mga Akeanon sa wikang Akeanon ay walang rehiyunal na hangganan sa isinasadiskursong kaalaman—rasa, uri at kasarian. Ang texto ng mga tulang Akeanon ay maaaring basahin bilang kolonyal na pambansang karanasan. Nasa adhika ng vernakular na panitikang ito ang magsalita hindi lang para sa kanyang sariling etnolinguistikong grupo ngunit para na rin sa buong bansa. Ang karanasan ng grupo ay hindi hiwalay sa karanasan ng iba pang grupo sa bansa. Hindi sarado ang tulang Akeanon, ito ay bukas sa pagtanggap at pag-ambag sa pambansang kultura. Pero dahil nga sa kanyang inaakong posisyon—laylayan—ang texto ng panitikang Akeanon ay nakapaloob pa rin sa diskurso ng kapangyarihan. Kayat napakaparadoksikal ng kanyang posisyon—maaaring maging bahagi ng sentro, maaari ring manatiling nasa laylayan.

Ang mga tulang Akeanon ay maaaring maging resistant sa proyektong homogenization ng mga pagkakaiba sa bansa, ang paghahakop (constitutive) na proyekto ng sentro na parehong nakapaloob sa konseptwal na pagsasabansa ng panitikan. Ito ay tumutuligsa ng namamayaning kalakaran (status quo) sa usaping paglikha ng pambansang panitikan. Nasa katangian nito ang pag-interogeyt ng mga kalakarang ipinapahiwatig bilang natural at unibersal tulad ng pananaw na Pormalismo.

Sa kabilang banda, hindi rin maisasantabi ang mga tulang Akeanon dahil ayon nga kay Tolentino, ito ay “integral na elaborasyon ng bansa” at gayundin ang pambansa bilang “integral na elaborasyon ng rehiyon.” Nagkakaroon lamang ng pagbabalikwas, sa kaso ng panitikang vernakular, dahil sa di pantay na posisyon at kung saan pibilibiyado ang Filipino/Tagalog (128-129). Maliit na pagkatingala kung bakit may mga pagsulong na nangyayari sa mga manunulat na Ilokano, Cebuano, Waray, Hiligaynon, Kinaray-a at Akeanon. Kung ganoon mas nararapat na tingnan ang eksistens ng vernakular hindi

sa epistemolohikal ngunit sa dialektikal na kakanyahan nito, sa gayun ay maiwasan ang pagsupil dito. Ayon pa kay Tolentino, “ang panitikang vernakular ay circuitous na paraan ng pagpapahayag ng karanasan, mas marami ang natutumbok na mga isyung nagbibigay-pruweba at deferensya sa mga pambansang agenda ng pag-unlad at pagbuo nito... (sa) paghalaw sa katangian ng vernakular, matutunghayan ang paraan ng pagtaliwas at pakikipag-usap sa naturang konsepto (pagkabansa), o ng mismong pagpapasulpot at pagpapaunlad ng vernakular na kakaiba at kahalintulad ng konsepto ng bansa (Tolentino 2001, 129).

Ang tulang Akeanon, dahil ito ay panitikang vernakular, ay kailangan pa ring ipagpatuloy ang pagtatanghal.

MGA SANGGUNIAN

- Deriada, Leoncio. 1993. Editor. Ani 21. Literary Journal of the Coordinating Center for Literature. Manila: Cultural Center of the Philippines.
- Barrios, John, Cichon, Melchor, at Ilio, Dominador. 1997. The Katipunan in Aklan. Manila: National Centennial Commission.
- De la Cruz, Beato. 1958. Contributions of the Aklan Mind to Philippine Literature. Rizal: Kalantiao Press.
- Halili, Servando Jr. 2004. “Iconography of the New Empire: Race, Gender, and the American Colonization of the Philippines.” Ideya. Vol. 5.1. Manila: De La Salle University.
- Lumbera, Bienvenido. 2004. Writing the Nation/Pag-akda ng Bansa. Quezon City: UP Press.
- Tolentino, Rolando B. 2000. Richard Gomez at ang Mito ng Pagkalalake, Sharon Cuneta at ang Perpetwal na Birhen at Iba Pang Sanaysay Ukol sa Bida sa Pelikula Bilang Kultural na Texto. Pasig City: Anvil.
- _____. 2001. Sa loob at labas ng mall kong sawi / kaliliuha’y siyang nangyayaring hari: Ang Pagkatuto at Pagtatanghal ng Kulturang Popular. Quezon City: UP Press.

_____. 2009. Pag-aklas, Pagbaklas, Pagbagtas: Politikal na Kritisismong Pampanitikan. Quezon City: UP Press.

Yu, Rosario T. 2005. Editor. Bayan at Lipunan: Ang Kritisismo ni Bienvenido Lumbera. Manila: University of Santo Tomas Publishing House.

* * *

Si **Prop. John Barrios** ay Associate Professor sa Unibersidad ng Pilipinas Visayas si John Barrios at nagtapos ng kanyang Ph.D Filipino-Panitikan sa Kolehiyo ng Arte at Literatura ng Unibersidad ng Pilipinas Diliman. Ang “Pagtatanghal ng Tulang Akeanon: Papel ng Vernakular sa Pag-akda ng Pambansang Panitikan” ay isa sa kanyang mga sinulat na papel sa kursong Mga Teorya sa Pagbuo ng Pambansang Panitikan.